

HET JODENDOM

IN DE LAATSTE TWEE EEUWEN

HET JODENDOM IN DE LAATSTE TWEE EEUWEN

UITGEGEVEN ONDER AUSPICIËN
VAN DE CENTRALE ONDERWIJSCOMMISSIE VAN HET NEDERLANDS
ISRAËLIETISCHE KERKGENOOTSCHAP, MET FINANCIËLE STEUN VAN DE
"CONFERENCE ON JEWISH MATERIAL CLAIMS AGAINST GERMANY"

HET JODENDOM

IN DE LAATSTE TWEE EEUWEN

Een serie lezingen

uitgesproken voor de AVRO-microfoon

van 19 april 1959 – 24 mei 1959

ONDER REDACTIE VAN A. SCHUSTER

OPPERRABBIJN DER NEDERLANDS ISRAËLIETISCHE

HOOFDSYNAGOGE TE AMSTERDAM

L. J. C. BOUCHER TE 'S-GRAVENHAGE

INHOUD

I	DE EMANCIPATIE ALS KEERPUNT IN DE JOODSE GESCHIEDENIS	
	door Mej. C. EITJE - 19 april 1959	7
II	DE JODEN IN NEDERLAND, HUN GESCHIEDENIS EN HUN INVLOED	
	door Mej. C. EITJE - 26 april 1959	15
III	HET JOODSE RECHT SINDE DE EMANCIPATIE	
	door A. SCHUSTER - 3 mei 1959	22
IV	HET LAND ISRAËL IN DE JOODSE LEVENSBESCHOUWING	
	door A. SCHUSTER - 17 mei 1959	30
V	HET ORTHODOXE EN HET LIBERALE JODENDOM	
	door A. SCHUSTER - 24 mei 1959	40

MEJ. C. EITJE

DE EMANCIPATIE ALS KEERPUNT
IN DE JOODSE GESCHIEDENIS
(19 april 1959)

„De Joodse natie”

Tegenwoordig gelden de Joden, die in een Westerse gemeenschap gevestigd zijn, automatisch als gelijkge-rechtigde leden van de staatsgemeenschap. Maar die plaats is hun pas in de 19de eeuw toegekend. Voordien werden zij beschouwd als een afzonderlijke volksgroep, de „Joodse natie” geheten. Zij bezaten als zodanig een zekere mate van zelfbestuur, waardoor zij hun eigen aangelegenheden konden bedisselen, maar overigens hadden zij zich te schikken in een vernederende en vaak rechtloze positie. Want Joden golden nu eenmaal als een minderwaardig slag lieden die in geen enkel opzicht met Christenen gelijk gesteld konden worden.

„Aufklärung”

Tegen deze opvatting kwam in de laatste helft van de 18de eeuw een groepje intellectuelen in verzet. Zij waren nl. gewonnen voor een nieuwe denkrichting, de Auf-klärung of Verlichting, die leerde dat bestaande toestan-den in overeenstemming moesten zijn met het gezonde

verstand en de gebruikelijke behandeling van de Joden was dit allerminst. Het ging immers direct tegen het gezonde verstand in om een groep mensen, die vooral in het economische leven van groot nut konden zijn, tot een bestaan van rechtloze paria's te veroordelen. Met sympathie voor de Joden had die opvatting niets te maken. De aanhangers van de Verlichting kenden ghetto en Jodenbuurt slechts van de uiterlijke, weinig aanlokkelijke kant en zagen alleen de mogelijke economische bruikbaarheid van de in hun ogen onbeschaafde bevolking, maar die bruikbaarheid zou immers eerst dan bewezen worden, indien men de Joden gelijke kansen gaf met de overige burgerij. Vandaar dat de Verlichting het Joodse vraagstuk wilde oplossen door de Joden te emanciperen, d.w.z. door hen als gelijke en gelijkgerechtigde leden in de staatsgemeenschap op te nemen.

Emancipatie

Het eerste succes van deze beweging is in Frankrijk behaald. Daar werd al in 1791 de Joden de emancipatie verleend; in 1796 volgde de toenmalige Bataafse republiek en in de loop van de 19de eeuw zijn successievelijk alle liberaal bestuurde Europese staten tot de emancipatie van hun Joden overgegaan. Waar dit geschiedde werd hun zelfbestuur opgeheven en vervangen door de organisatie in een Kerkgenootschap, nodig voor de behartiging van hun bijzondere godsdienstige belangen.

De emancipatie betekende in alle opzichten een keerpunt in de geschiedenis der Joden. Zij heeft, zoals de Aufklärung dit had voorspeld, hun steeds ruimere mogelijkheden geboden hun kapitaal, energie en ondernemingsgeest te gebruiken voor de ontwikkeling van handel, verkeer en industrie, die mede daardoor in de 19de eeuw zulk een hoge vlucht konden nemen.

Een tweede, nog ingrijpendere verandering ten goede heeft de gelijkstelling gebracht in het Joodse geestesleven. Want door het openstellen van alle onderwijsinrichtingen van de lagere school af tot en met de universiteit werd de Westerse ideeënwereld voor de Joden ontsloten. Aan hun geestelijk isolement kwam daardoor een einde. Het Joodse denken, niet langer uitsluitend op Joods weten gericht, verruimde zich tot een algemene veelomvattende kennis en met geestdrift en vaak met succes zetten de Joden zich aan de studie van alle takken der Westerse wetenschap.

Reactie

Slechts op maatschappelijk gebied stuitte de emancipatie op weerstanden en wel omdat hier de houding van de niet-Joodse omgeving een hartig woordje meesprak. En daarom is de vraag gewettigd: Hoe heeft men van niet-Joodse zijde op de gelijkstelling gereageerd?

In de landen van het Duitse taalgebied bepaald afwijzend. Daar was openlijke en verkapte sabotage van

de emancipatie aan de orde van de dag. En met de opkomst van het nationaal-socialisme heeft de superieure Duitse geest grondig een einde gemaakt aan de dwaze gedachte, dat het minderwaardige Joodse ras op één lijn gesteld zou kunnen worden met edele Germanen.

Gedeeltelijke aanvaarding

Overall elders is een dergelijk hevig en principieel verzet tegen de gelijkstelling uitgebleven al nam de openbare mening er zonder enig enthousiasme kennis van. De nieuwe toestand bracht nl. een verschuiving in de tot dusver bestaande verhoudingen met zich mee, waaraan men wel degelijk moest wennen. Zo werd het al spoedig duidelijk dat men Joden niet langer links kon laten liggen. De plaats die zij in het openbare leven langzamerhand hadden verworven maakte dit onmogelijk. Slechts één terrein bleef er over waar men de nieuwbakken staatsburgers op een gepaste en gewenste afstand kon houden. Dit was het niet-Joodse gezinsleven. In het kantoor, op de beurs, bij één of andere vergadering kon men best goede maatjes met Joden zijn, maar in de huiselijke kring was men niet van hen gediend. Dat zou tot een intimiteit leiden, waarop men allerm minst was gesteld. Zo heeft men van niet-Joodse zijde het onderlinge verkeer tussen beide groepen tot een zakelijke omgang weten te beperken en aldus op maatschappelijk gebied een slagboom opgericht, waardoor op onop-

vallende, maar niettemin duidelijke wijze elk echt contact van mens tot mens werd afgewezen.

Overbrugging

Dit betekende voor de Joden een grievende teleurstelling. Zij leidden er terecht uit af, dat men alle theoretische gelijkstelling ten spijt ook de rijkste, de beschaafdsten en geleerdste Jood in de praktijk bleef zien als een tweederangs iemand. En de oorzaken van dit ongewenste verschijnsel moesten ditmaal in hun eigen gemeenschap worden gezocht. Want aan het Westen kon het nu niet meer liggen. Dit had door de afkondiging van de emancipatie zijn goede wil getoond. Dus was het de beurt van de nieuwe staatsburgers alle scheidende factoren tussen hen en hun niet-Joodse omgeving op te ruimen. En het waren er vele: de godsdienst, de typische Joodse zeden en gewoonten, de andere omgangstaal, kortom het in zo veel opzichten afwijkende gedrag van hun volksgroep.

Assimilatie

Vandaar dat in Joodse kringen assimilatie of aanpassing aan het Westerse denken en gedrag tot de hoogste wijsheid werd verheven. Op het gebied van de godsdienst maakte een groepje vooraanstaande Joden volledig schoon schip door tot de doop over te gaan. Maar

de grote meerderheid ging dit te ver. Zij verlangde slechts de godsdienst, die altijd de boventoon in de Joodse samenleving had gevoerd, een bescheidener plaatsje te geven. Verder diende de eeuwen-oude omgangstaal, het Jiddisj, te verdwijnen; wie zich daaraan bleef bezondigen stempelde zich tot een onbeschaafde barbaar. Bijbelse namen raakten in onbruik, zij klonken te Joods. Zelfs de term Jood kreeg een onplezierige bijklank en maakte plaats voor het beleefde Israëliet. Een van de naaste uitingen van deze aanpassingspolitiek was echter het loslaten van de nationale gedachte, die men de eeuwen door trouw had bewaard. Maar voor de geëmancipeerde 19de-eeuwse Jood waren de gebeden, waarin gesmeekt werd om het herstel van het oude Joodse vaderland, zinledig geworden. Wat konden dergelijke vrome toekomstverwachtingen hun nog zeggen? Wat kon een Jood beter begeren dan staatsburger te zijn in een Westerse staat? Zo werd dit streven naar volledige assimilatie aan de niet-Joodse omgeving de grote schadepost van de emancipatie. Dit verlangen bracht nl. een ontrouw tegenover de Joodse geest met zich mee, die het Europese Jodendom onherstelbare schade heeft berokkend.

Herwinning van Joods zelfrespect

Pas aan het Zionisme is het gelukt deze voortschrijdende geestelijke ondermijning een halt toe te roepen en

wel door de nationale verbondenheid met het Heilige Land een moderne inhoud te geven. Deze beweging had zich ten doel gesteld te komen tot de stichting van een Joods gemenebest in Palestina, dat ook door de niet-Joodse wereld erkend zou worden. Daar, op de oude historische bodem, zou niet alleen iedere Jood zijn natuurlijke plaats innemen, maar zich tevens vrij kunnen maken van de ban der Westerse ideeënwereld. Immers in een Joodse gemeenschap zou de eigen cultuur weer in ere hersteld worden en behoefde de Joodse levenshouding niet langer verkwanseld te worden voor de erkenning van een menselijke gelijkwaardigheid, die het Westen bleef weigeren.

Het program van het Zionisme vond weerklank bij de besten van het Joodse volk. Zij hebben datgene, wat in den beginne een utopie leek, tegen alle hinderpalen in tot een een werkelijkheid weten te maken, een werkelijkheid, die in de staat Israël haar bekroning vond. In onze dagen heeft het Joodse volk wederom in zijn lange geschiedenis een keerpunt bereikt, opent een tweede emancipatie, door het Zionisme tot stand gebracht, veelbelovende verschieten. De eerste gelijkstelling, uit de handen van vreemde machten aanvaard, werd ondanks het goede door haar geschonken, met de assimilatie wel duur betaald. Voor de huidige emancipatie wordt deze hoge prijs niet meer gevraagd. Want de Joden zelf hebben haar verwezenlijkt en met de politieke onafhankelijkheid heeft het Jodendom tevens de geestelijke vrij-

heid herkegen in het oude land der vaderen een staat op te bouwen, waarin de overgeleverde schatten van Joodse cultuur, verrijkt door Westerse verworvenheden, kunnen samensmelten tot een harmonische, van Joodse geest doordrenkte eigen beschaving.

MEJ. C. EITJE

DE JODEN IN NEDERLAND
HUN GESCHIEDENIS EN HUN INVLOED
(26 april 1959)

Amsterdam als Joods centrum

Als vóór de 2de wereldoorlog een Jood sprak over Groot-Mokum wist iedereen dat hij daarmee Amsterdam bedoelde. Want al is mokum een doodgewoon Hebreeuws woord dat eenvoudig plaats betekent, er bestond maar één „Groot-Mokum”, nl. Amsterdam, de plaats bij uitnemendheid!

Waar werd in Europa een stad gevonden, die sinds het begin van de 17de eeuw tot drie maal toe een stroom van Joodse vluchtelingen had toegelaten? Waar elders kon al in de 18de eeuw een Joods proletariaat leven zonder de voortdurende angst plotseling verjaagd te worden? En hoe werden zij daar behandeld? Amsterdam sloot zijn Joden niet op binnen een ghetto en als zij zich niettemin in één wijk vestigden was dit uit vrije verkiezing. In de Jodenbuurt werd aan de uitoefening van hun godsdienst geen stobreed in de weg gelegd. En bovenal: In Amsterdam stond iedere Jood onder de bescherming van de wet en het recht. Geen wonder dus dat men in de Joodse wereld vol trots en vertedering Amsterdam „Groot-Mokum” noemde.

Andere Joodse centra in Nederland

Toch stak er in die verheerlijking een onrechtvaardigheid tegenover de vele grote en kleine steden in de Republiek, die de Joden even gastvrij hadden toegelaten. Ook daar waren Jodenbuurtjes ontstaan onder dezelfde gunstige voorwaarden als in de hoofdstad. De Amsterdamse Joden, prat gaande op hun aantal en Joodse instellingen, mochten dan wel uit de hoogte spreken over „die medienejoden”, d.w.z. die Joden van het platteland, maar iedere mediene-gemeenschap was voor zijn bewoners een Mokum in het klein, een even veilige haven als Groot-Mokum.

De aanwezigheid van Joden gaf noch in Amsterdam noch in de mediene aanleiding tot ernstige moeilijkheden. De Joodse groep, die trouwens als een deel van het Joodse volk beschouwd werd en aldus de „Joodse natie” heette, leefde zijn eigen leventje, al bestond er een beetje economisch contact met de overige bevolking. Bovendien was men in de Republiek over het algemeen te verdraagzaam om aanstoot te nemen aan de afwijkende godsdienst, zeden en gewoonten van dit vreemde bevolkingselement. Leven en laten leven was overal het parool. Last mochten de Joden natuurlijk niet veroorzaken! En met name bij hun broodwinning moesten zij het niet wagen de gildebepalingen te overtreden; daartegen werd terdege gewaakt. Maar overigens aanvaardde de openbare mening in de Republiek rustig het feit

dat de Joden als een groep beschermde tweederangslieden in de niet-Joodse gemeenschap waren opgenomen.

Emancipatie

De afkondiging van de emancipatie, d.w.z. de volledige gelijkstelling van de Joden met de overige burgerij in het jaar 1796, liet dan ook in den beginne het Nederlandse Jodendom vrij onverschillig. Zij waren daardoor Nederlandse staatsburgers geworden, maar dit maakte voorlopig weinig indruk. Eerst toen zij in de praktijk de voordelen der emancipatie leerden kennen, drong de verbetering van hun positie tot hen door. En er was veel om verheugd over te kunnen zijn.

Voor het eerst na lange eeuwen stond het economische leven in volle vrijheid voor Joden open; een kans, die niet ongebruikt zou worden gelaten! Joods kapitaal vond na de emancipatie een uitgebreider afzetgebied dan ooit te voren. Maar nu kreeg ook een Jood zonder geld, mits hij genoeg ondernemingsgeest bezat, de gelegenheid zich op te werken. Zijn kapitaal bestond uit een warenkennis, opgedaan door de handel in tweedehands goederen, in een aangeboren gevoel voor het wisselend klimaat in handel en nijverheid en niet te vergeten in de voor een Jood zo onontbeerlijke geschiktheid tegenslagen te incasseren en toch zijn doel te vervolgen. Zodoende werden door van huis uit arme venters, kleine

neringdoenden, veehandelaars en marskramers, zowel uit Amsterdam als de mediene afkomstig, al in de eerste helft van de 19de eeuw de grondslagen gelegd van bloeiende bedrijven. Wat de vaders waren begonnen, werd door de zonen in familieverband voortgezet en op deze manier ontstonden in de 20ste eeuw Joodse winkel-, handel- en industrie-organisaties van groot formaat, waarvan sommige zich zelfs tot wereldconcerns zouden ontwikkelen.

Ook het geestelijke leven van de Joodse bevolking onderging door de emancipatie een diepgaande wijziging. Het richtte zich nl. hoe langer hoe meer op de Westerse ideeënwereld. Vooral de gegoede Joodse burgerij maakte gebruik van de openstelling van alle instituten voor onderwijs om haar kinderen een echte mooie Europese opvoeding te geven! De resultaten daarvan werden al spoedig merkbaar door het toenemend aantal Joden dat in de wetenschap en in de vrije beroepen werkzaam was. Tevens kregen welgestelde Joden, die nu ook het kiesrecht bezaten, geleidelijk meer aandeel in het politieke leven.

Omgang met niet-Joden

In het maatschappelijk verkeer kwam er ten gevolge van de vele zakelijke aanrakingspunten ogenschijnlijk wat meer toenadering tussen beide groepen. Maar diepging dit niet. Immers van niet-Joodse zijde meed men,

evenals vóór de gelijkstelling, iedere werkelijk intieme omgang met Joodse stand- en partijgenoten. Op sociaal terrein bleef aldus een grenslijn gehandhaafd die Joden niet konden overschrijden. Vooral de gegoede Joden hoopten niettemin deze afwijzing op de duur te kunnen overwinnen door een verregaande aanpassing aan het denken en het gedrag van de niet-Joodse omgeving. Maar tegen die even karakterloze als nutteloze assimilatie heeft op het eind van de 19de eeuw het Zionisme zijn stem verheven. Het richtte zich vooral tot de jongeren en voedde die op in de leer, dat zij deel uitmaakten van een volk met een eigen eeuwenoude hoogstaande beschaving. Daaraan diende de Jood zijn zelfrespect te ontnemen en niet aan de waardering van zijn Westerse omgeving.

Proletariaat

Terwijl het Zionisme langzamerhand doordrong tot de Joodse bourgeoisie en gewone burgerij, kreeg het bij het Joodse proletariaat geen voet aan de grond. Welke weerklank zouden zulke abstracte begrippen als nationale verbondenheid en Joodse cultuur kunnen wekken bij een massa van circa 30.000 zielen die nauwelijks het droge brood verdienden? Hun materiële ellende trachtten de Joodse autoriteiten en kapitaalkrachtige particulieren weliswaar te verlichten door een grootscheepse en goedbedoelde weldadigheid, maar dit hulpbetoon

was in feite niet meer dan een vernederende bedeling in verschillende vormen. Voor de geestelijke haveloosheid van het Joodse proletariaat had men geen oog. Wat er b.v. voor hun godsdienstige en algemene ontwikkeling werd gedaan was gebaseerd op de toenmaals geldende opvoedkundige en zedekundige theorieën, die deze hongerlijdende paupers stenen voor brood gaven. De Joodse hogere standen hebben de gehele 19de eeuw door dit volksbestanddeel op geestelijk gebied veel te weinig houvast geboden en daardoor bij de massa het gevoel doen ontstaan, dat zij in de Joodse gemeenschap niet meer meetelde.

Socialisme

Eerst het socialisme heeft de arme Joden weten te pakken. Het gaf de in doffe onverschilligheid voortlevende bewoners van stegen en sloppen een waardevol doel dat zij door eigen kracht zouden kunnen bereiken. Zelf te strijden voor betere bestaansvoorwaarden was heel wat menswaardiger dan het voorwerp te zijn van een permanente armenzorg! Zo werd dan ook in enkele tientallen jaren bijna het gehele Joodse proletariaat voor het socialisme gewonnen!

Ook daarin stak een flinke dosis assimilatie en vooral de Joodse leiders van die beweging zijn even grote assimilanten geweest als de hogere Joodse kringen. Maar terwijl deze groep een onvruchtbare en egoïstische assi-

milatie bedreef, zetten de Joodse socialistische voorgangers het Jodendom overboord ter wille van een positief gericht ideaal. En wat de Joodse massa betreft, die heeft, eenmaal socialistisch geworden, nooit doelbewust assimilatie nagestreefd. Zij hield vast aan Joodse zeden en gewoonten en probeerde zelfs een restje godsdienstigheid met het toenmaals onreligieuze socialisme te combineren. Dit was trouwens een logische houding. Het Joodse proletariaat had het socialisme niet nodig om via dit achterdeurtje door niet-Joodse soortgenoten als gelijke te worden erkend. Deze beweging vroeg immers niet naar geloof en ras. Ook Joodse paupers waren welkom en dit betekende voor hen, dat zij verlost waren uit hun isolement. Zij telden weer mee in een gemeenschap, die ditmaal uit Joden en niet-Joden samengesteld in eerlijke solidariteit voor dezelfde idealen zou strijden.

En dat deze verbroedering ook in feite bestond, is gebleken uit het in staking gaan van de Amsterdamse arbeiders prompt na de eerste razzia op de Joden in februari 1941. Deze daad getuigde onder de toenmalige omstandigheden inderdaad van een werkelijke solidariteit. En al moge dit verzet geen verdere gevolgen hebben gehad, het was niettemin geheel in stijl met een der beste tradities van Groot-Mokum: nl. de bereidheid een vervolgte minderheid onder zijn bescherming te nemen.

HET JOODSE RECHT SINDS DE EMANCIPATIE (3 mei 1959)

Het specifieke van het Joodse Recht

Het Joodse recht als onderdeel van het geheel van het Joodse wettencomplex vindt zijn oorsprong in de Schrift en de Traditie, een onderwerp waaromtrent ik reeds gelegenheid had voor de radio te spreken. Terwijl in het gewone rechtsbegrip een onderscheid wordt gemaakt tussen strafrecht en burgerlijk recht en dit laatste weer tussen vermogensrecht en familierecht, kent het Jodendom dit onderscheid pas in tweede instantie. Of juist het familierecht, voorzover het betreft de totstandkoming en ontbinding van huwelijken en wat daarmee samenhangt, is niet een deel van het civiele recht maar vormt een geheel eigen categorie. Wat bepalend is voor het Joodse recht is, dat het Joodse volk dat dit recht hanteerde de kern ervan van heteronome, dus goddelijke oorsprong achtte. Ofschoon het de verhouding tussen de mensen onderling en de mens en de maatschappij regelde en geheel op de menselijke orde was afgestemd, ondervond men dit recht als deel van de openbaringsreligie toch als goddelijk. Een uitvloeisel van deze beschouwingswijze was, dat men zich niet het recht aanmatigde anders dan volgens in de bron zelf

vastgestelde lijnen hierin wijzigingen aan te brengen. Bovendien betekende het tezelfder tijd, dat een wets-overtreding niet allereerst gezien werd als een inbreuk op de maatschappelijke orde, maar veeleer als een zonde tegen het goddelijk imperatief. Men behoeft slechts de Profeten er op na te slaan om te zien hoe juist het met voeten treden van de menselijke waarden als een afwijking van de weg van God werd verklaard. Hoe sterk dit recht in het gemoed van het Joodse volk was verankerd, wordt wel duidelijk als men het woord in Psalm 19 leest: „De rechtsvoorschriften van God zijn waarheid, al te gader rechtvaardig.”

Strafrecht

Het Joodse strafrecht, laatstelijk gecodificeerd door Maimonides in de 12de eeuw, vond al geen toepassing meer toen het Joodse volk nog wel in Palestina, maar onder de heerschappij van het Romeinse imperium leefde.

Vermogensrecht en Familierecht

Anders was het gesteld met wat wij het vermogensrecht en het familierecht noemen. Het vermogensrecht werd behalve door Maimonides ook later in de 15de eeuw door Jozef Karo gecodificeerd. Diens codex, die hij „gedekte tafel” noemde, werd door het Tora-getrouwe

deel van het Joodse volk aanvaard en bleef tot de dag van vandaag toe het richtsnoer voor het burgerlijke leven in eigen Joodse kring. In de eerste plaats gedurende de Middeleeuwen, toen de Joden nog in ghetti woonden en hun ook van overheidswege een zekere interne autonomie werd verleend. Maar ook na de afkondiging van de emancipatie bleef dit vermogensrecht voor grote delen van het Joodse volk de wet, volgens welke zij bij uitsluiting wensten berecht te worden. Dit recht was, zoals wij zagen, gebaseerd op de godsdienstcodex en de rechter was daarom de Rabbijn. Vermogensrecht was een van de takken van Joodse wetenschap, waarin de Rabbijn na gebleken bekwaamheid geautoriseerd werd recht te spreken. De Rabbijn was van oudsher niet alleen de prediker, de zieleherder en de leraar, maar vooral de rechter. En zijn titel luidde dan ook veelal dayan d.i. rechter en de Hebreeuwse benaming voor Opperrabbijn is Aw beth din, president van het gerechtshof. De rechters in de rabbinale hoven hadden een grote praktijk en veel levenservaring. De jurisprudentie neergelegd in de vraag- en antwoordliteratuur, de z.g. responsen, een nog altijd stromende bron van Joodse wetenschap en historie, getuigt er van. Zij waren vaak wijze mannen. Wat wonder dat het meermalen gebeurde dat in de landen van Oost-Europa, waar de Joden tot de tweede wereldoorlog min of meer gesloten gemeenschappen vormden, ook niet-Joden vrijwillig hun geschillen aan de Joodse rechtbank voorlegden. In de Westeuropese staten en in het bijzon-

der in Nederland, was de ontwikkeling een andere. De emancipatie had de slagboom in velerlei opzicht neergehaald en een der gevolgen daarvan was, dat de Joden in deze streken niet meer de behoefte gevoelden hun kwesties aan de Joodse rechter voor te leggen. Zij wendden zich vol vertrouwen tot de burgerlijke rechter, een vertrouwen dat, behoudens de uitzonderingsgevallen, niet beschaamd werd. Wel werd dus hier te lande bij onderlinge geschillen tussen Joden de Rabbijn weinig ingeschakeld, toch telt het archief van b.v. het Amsterdamse Rabbinaat, een groot aantal dossiers van gevoerde en beslechte processen. De vonnissen dragen door de acte van compromis, die daarbij wordt ondertekend, het karakter van scheidsrechterlijke uitspraken en worden daarom ook door de burgerlijke rechtspraak erkend. Tot goed begrip van zaken zij nog opgemerkt, dat de Joodse rechtsnormen niet in alle opzichten van de algemene afwijken. Integendeel, er zijn veel punten van overeenkomst. Begrijpelijkerwijs. Alle beschavingen hebben wat gelijk. De gehele mensheid heeft iets gemeenschappelijks. Maar bovendien wordt bij iedere rabbinale arbitrage met de bestaande verhoudingen en rechtsregels terdege rekening gehouden.

Huwelijksrecht

Dit wat het vermogensrecht betreft. Maar veel en veel belangrijker is het onder het familierecht ressorterende

huwelijksrecht. Het Joodse strafrecht is in de praktijk verdwenen, het Joodse burgerlijke recht bestaat alleen nog maar als arbitrale rechtspraak – ik laat de situatie in de staat Israël nu nog even buiten beschouwing – maar het huwelijksrecht is niet alleen in alle levende Joodse gemeenschappen, zoals ook in Nederland, blijven bestaan, doch de Joodse gemeenschap ontleende in zekere zin daaraan haar bestaansrecht. Een gecompliceerde materie zijn de Joodse huwelijkswetten. Er zijn talloze boeken over geschreven, goede zowel als slechte. In het Nederlands is nog steeds het beste boek, dat in het tweede deel onder meer het Joodse huwelijk behandelt, het werk van Rabbijn S. Ph. de Vries, *Joodse Riten en Symbolen*, dat nog immer als het betrouwbare baken voor Jodendomskennis in de Nederlandse taal is. Die huwelijkswetten leefden zo sterk ook in het Joodse bevolkingsdeel van Nederland, dat volgens een kort voor de oorlog ingestelde enquête het overgrote deel der Joden hun huwelijk zogenaamd kerkelijk lieten inzeggen, hoewel de grote meerderheid van hen niet naar de voorschriften der Joodse religie leefde. Daar is weinig verandering in gekomen. Het burgerlijke huwelijk wordt natuurlijk noodzakelijk geacht, maar zonder choepa, het Hebreeuwse woord voor huwelijksvoltrekking (dat letterlijk baldakijn betekent) wordt de huwelijksverbintenis toch op zijn minst als onvolledig beschouwd. En het is nog altijd met een zekere trots dat een Joods echtpaar zegt, dat zij choepa hebben

gehad en dat zij de daarbij behorende acte kunnen overleggen. Een factor van betekenis hierbij is ook, dat de ouders weten, dat zij door zelf een geldig Joods huwelijk te sluiten, het ook hun kinderen gemakkelijk maken wanneer die in het huwelijk willen treden, en hen vrijwaren voor vele moeilijkheden. Want veel zijn de huwelijksbelemmerende voorschriften, die vaak diep ingrijpen in het leven van het individu. De kwestie o.a. van wie Jood is, een vraagstuk, dat de gemoederen van de Joodse bevolking in de Staat Israël kortelings zo in beroering heeft gebracht en zelfs tot een kabintescrisis heeft geleid, hangt nauw daar mee samen. De Joodse wet bepaalt nl., dat bij een gemengd huwelijk het kind de status van de moeder heeft. Dit kan dus een beletsel voor een huwelijk zijn. Het is een van de vele problemen waarmede zich de rabbinaten thans hebben bezig te houden, wanneer een bruidspaar het voornemen te kennen geeft in het huwelijk te treden.

Wat gebeurt er eigenlijk allemaal bij een Joodse huwelijksluiting? Er zullen zeker wel onder U zijn die eens bij een Joodse huwelijksplechtigheid aanwezig zijn geweest. En ik kan mij voorstellen, dat veel van het gebeuren aan Uw aandacht ontging. Het is niet mijn bedoeling ieder détail van de ceremonie op de voet te volgen doch slechts enige hoofdtrekken er van aan te geven. Dan moet in de eerste plaats worden vastgesteld, dat de Joodse huwelijksluiting in wezen onveranderd is gebleven in vergelijking met het beeld, dat wij hiervan in

de oudste bronnen hebben leren kennen. Het Jodendom is toch al in het algemeen behoudend van karakter. Hoe veel te meer geldt dit dan, wanneer het gaat om het stichten van een gezin dat immers de bouwstenen levert voor de instandhouding van het geheel. Vervolgens moet er op worden gewezen dat de huwelijksceremonie in werkelijkheid slechts een juridische handeling is, die plaats vindt tussen bruidegom en bruid, waarbij de bruidegom aan de bruid een ring aan de vinger schuift – een gladde ring – en daarbij in het Hebreeuws verklaart: „Zie, ge zijt mij geheiligd door deze ring volgens de wet van Mozes en Israël”. Dit alles moet worden waargenomen door twee geschikt bevonden getuigen, d.w.z. meerderjarige Joodse mannen, die in geen nauwe verwantschapsrelatie tot elkander of tot de partijen staan en die van een onbesproken levensgedrag zijn. Hierbij vinden wij een merkwaardig verschil tussen de functie van de getuigen bij het vermogensrecht en die bij het huwelijksrecht. Terwijl de taak van de getuigen bij een vermogensrechtelijke procedure niets anders is dan ad declarandum, dat is om eerst dan op te treden wanneer de zaak in twijfel wordt getrokken, is hun functie bij het huwelijksrecht er een van ad constituendum, hetgeen zeggen wil dat zij er in alle geval bij moeten zijn en dat zonder hun aanwezigheid en uitoefening van hun functie het huwelijk ongeldig is. Zij constitueren het huwelijk, niet de Rabbijn. Die ziet er slechts op toe, dat alles overeenkomstig de wet en de zede geschiedt. De Joodse

huwelijkssluiting is een rechtshandeling, weliswaar gewijd door de lofzeggingen en het verdere religieuze ceremonieel, maar zij blijft in wezen juridisch. Vandaar dat de benaming „inzegening” eigenlijk foutief is. Zij is sinds de emancipatie in het spraakgebruik gekomen en aan de overeenkomstige plechtigheid bij andere kerkgenootschappen ontleend. Een belangrijk document is de huwelijksacte, een stuk, waarin de man alle echtelijke zorgen, plichten en verantwoordelijkheid jegens zijn vrouw op zich neemt, en dat behalve door de bruidegom ook door de getuigen wordt ondertekend. Tot het Joodse huwelijksrecht behoort ook de zeer ingewikkelde echtscheidingsprocedure. Maar gelukkig kwamen echtscheidingen bij Joden tot voor vijftig jaar niet veel voor. Doch de huwelijksvoltrekking was en is van een dergelijke importantie en van zo ingrijpende aard, dat grote schilders als Rembrandt en Jozef Israëls er door geïnspireerd werden in „het Joodse Bruidje” gestalte te geven aan de impressie die van de sfeer van een Joodse huwelijkssluiting uitgaat en tegelijk daarmee iets van het Joodse wezen tot uitdrukking brachten.

OPPERRABBIJN A. SCHUSTER

HET LAND ISRAËL
IN DE JOODSE LEVENSBESCHOUWING
(17 mei 1959)

Heilig land voor drie godsdiensten

Palestina, waarvan het huidige Israël een deel uitmaakt, is voor drie godsdiensten, naar chronologische volgorde, het Jodendom, het Christendom en de Islam, een heilig land en voor Jodendom en Christendom *het* heilige land. Het Christendom kent heilige plaatsen in het land, voor het Jodendom bezit het gehele land een bepaalde heiligheid, de stad Jeruzalem een nog grotere heiligheid, terwijl de grootste heiligheid aan de Tempelberg wordt toegekend. Die Tempelberg bevindt zich thans in het Arabische deel van Jeruzalem. De Omar-moskee is er op gebouwd. Maar vroeger stonden er de tempel van Salomo, die door de Babyloniërs in puin werd gelegd en daarna de tempel van Ezra, die door de Romeinen werd verwoest.

„Klaagmuur”

Van deze tweede tempel bestaat nog een deel van de buitenste muur, de z.g. Klaagmuur, waarheen op bijzondere dagen in het jaar, Joden zich begaven om daar

in devotie hun gebed te verrichten. Nu is deze plaats voor Joden niet meer toegankelijk.

Ikzelf had nog in 1947, één jaar dus voor de bevrijdingsoorlog, die tot de oprichting van de Staat Israël leidde, het voorrecht daar te staan. Een wonderlijke ervaring overkwam mij. Tijd en plaats vielen weg. Ik voelde mij deel van het volk, dat achter deze muur samenkwam, waar zich – om met het bijbelwoord te spreken – de zetel van Gods Majesteit bevond. De tempelplaats zelve mochten de Joden ook voorheen niet betreden. Maar ook, al zou het hun zijn toegestaan, zou dit terrein zodanige terra sancta zijn, dat de gelovige Jood volgens zijn religieuze voorschriften er geen voet had mogen zetten omdat hij zich thans cultisch onrein beschouwt en door deze gesteldheid de heiligheid van de tempelplaats zou schenden.

Betekenis van de Heilige Schrift voor het verbondenheidsbesef met het land

Om terug te keren tot het land zelf: de verbondenheid van het volk Israël met het land Israël berust niet in de allereerste plaats op het verleden, dat zich hier voor een groot deel heeft afgespeeld, hoewel het gemeenschappelijk beleefde geluk, de daar gevormde cultuur, de behaalde overwinningen, de geleden nederlagen, de gezongen liederen en de Leer, die van Zion is uitgegaan, een machtige factor in de zielsverbondenheid van het

volk met het land hebben betekend. Maar de basis en het uitgangspunt—metaphysisch gezien—van het onophoudelijke verlangen van het volk naar zijn land, dat het ook recht geeft op dit land, is de Schrift zelve:

Pentateuch

In het eerste boek van de Pentateuch, in Genesis, wordt gewag gemaakt van de goddelijke belofte aan de aartsvader Abraham, aldus luidende: „Ik zal U en Uw nakomelingschap het land, waar gij thans als vreemdeling verblijft, het land Kanaän, tot eeuwig bezit geven.” Het is deze belofte, herhaald aan de aartsvaders en ook aan Mozes op het ogenblik dat het volk zich gereed maakte het Egyptische slavenhuis te verlaten, waarom het heilige land het land van belofte heet. Het is deze belofte ook, waarop een beroep werd gedaan toen in 1917 van het Engelse volk, het volk van de Bijbel immers, verlangd werd het land van Israël weer terug te geven aan het volk van Israël.

Voorschriften afhankelijk van het wonen in Israël

Dan is er nog een element, dat een onvergankelijke band tussen land en volk heeft gesmeed. Een groot aantal voorschriften en wetten, in het bijzonder in verband met de landbouw, had alleen betrekking op het land. Leest er de vijf boeken Mozes op na en ge zult vinden,

dat verschillende hoofdstukken aanvangen met de woorden: Wanneer ge komt naar het land, dan zult ge planten, of: dan zult ge in acht nemen die en die voorschriften. De landbouwprodukten, die in de tempel moesten worden geofferd, zoals de omer, de garve op de tweede dag van het Paasfeest, de eerstelingen van de tarwe, gerst, druiven, vijgen, granaatappelen, olijven en dadels, de zeven vruchten, zoals Israëls wijzen het samenvatten, waarom het land geprezen wordt, de gaven en de tienden, die aan Priesters en Levieten moesten worden geschonken, de bepalingen omtrent het 7de jaar, wanneer de akkers onbebouwd moesten blijven en die van het jubeljaar, het 50ste jaar, waarin de landgoederen tot de oorspronkelijke eigenaar terugkeerden, en nog zo veel meer, zij alle zijn gebonden aan het land en daarzonder ondenkbaar.

De Hoge Raad, het Sanhedrin, dat zitting hield in een der zalen van het tempelgebouw, oefende een functie uit, die eeuwenlang van uiterst ingrijpende aard was voor het leven van het volk, collectief en individueel. Ik bedoel de vaststelling van de kalender. Oorspronkelijk was het geen vast systeem, zoals het Joodse volk die thans bezit, maar werd de kalender bij de aanvang van iedere maand opnieuw vastgesteld wanneer de nieuwe maan zichtbaar werd. Dit nu kon alleen in het land geschieden, niet er buiten. Daardoor was automatisch de gehele Jodenheid in het land zowel als in de diaspora, in

hoge mate afhankelijk van het religieuze centrum, dat in Jeruzalem zetelde.

Psalm 137

Doch niet alleen de praktische levensgedragingen waren het die onzichtbare draden sponnen tussen het volk en zijn land, maar nog veel meer de ideeën, religieuze en nationale, ongrijpbare gedachten, die diepe sporen achterlieten in de ziel van het Joodse volk en nooit het land deden vergeten. Het bekende vers van Psalm 137 (Aan Babels stromen) „Indien ik U vergete, o, Jeruzalem, zo vergete mij mijn rechterhand”, is niet een poëtische ontboezeming, maar een realiteit die altijd leven bleef. Wat waren dan deze ideeën? Voornamelijk Gods eigen liefde voor het land, die Mozes spreken doet in Deuteronomium: „Bestendig zijn de ogen van Uw God er op gericht van het begin des jaars tot het einde”. Deze liefde, die de wijzen van Israël er toe bewegen, uitspraken te doen als: Hij, die alleen maar in het land van Israël woont, hij bezit God. Of een abundantie geformuleerd als: Ieder, die vier ellen in het land rondgaat, hij kan er van verzekerd zijn, dat hij de toekomstige wereld deelachtig wordt. Van sommige Talmoedgeleerden wordt zelfs verteld, dat zij de stenen van het land kusten, een voorbeeld, dat heden ten dage nog door vrome Joden wordt gevolgd, als zij voor de eerste maal de bodem van het land met hun voeten beroeren.

Aarde van het Heilige Land

En als men niet levend naar het land kon gaan, dan was het veler wens er begraven te worden. En wanneer ook dit niet mogelijk was, dan werd er voor gezorgd, dat in de grafstede buiten het land wat van de aardstof van het land werd gestrooid.

Nooit heeft Israël zijn land vergeten. In de hoogste vreugde niet, als er een huwelijk wordt gesloten en aan het eind van de plechtigheid een glas wordt gebroken, Zecher Lechoerban, een herinnering aan de tempelverwoesting, maar ook niet bij de diepste smart, als ieder iets van het land met zich mee krijgt in zijn laatste rustplaats.

Contact met het Heilige Land

Ook hier te lande was er reeds lang contact met Palestina. Er bestond – en bestaat nog steeds – zelfs een soort Heilige Landstichting, die tot doel had – en vóór de nieuwe kolonisatie van omstreeks 1880 kon het ook niet anders – geleerden daar in staat te stellen zonder al te grote zorg zich met de bestudering van de Tora, de Heilige Leer, bezig te houden.

Ge ziet het: latent, diep verborgen in de Joodse ziel leefde het onuitblusbare verlangen naar het oude land der vaders dat, voordat de praktische kolonisatorische arbeid en de daarop voortgebouwde politieke actie ge-

stalte kreeg, zich uitte en zich ook niet anders kon uiten dan in religieuze handeling.

De geschiedenis van het Joodse volk in Palestina van het jaar 70 tot 1880 is niet de belangrijkste factor, die de aanhankelijkheid aan het land verklaart, hoewel in cultureel opzicht gewichtige gebeurtenissen daar plaatsvonden.

Geschiedenis

Zo was het de Misjna, de verschijningsvorm van de mondelinge Leer, die daar omstreeks 200 tot stand kwam. In de 16e eeuw beleefde het zelfs een soort bloeiperiode. Het Noorden van Palestina, inzonderheid het plaatsje Safed, werd tegelijk het centrum van de nieuwe Joodse mystieke beweging en de plaats waar de nog steeds vigerende Joods-religieuze codex verscheen. Het was ook in die tijd van geestelijke opleving op heilige bodem, dat een ernstige poging werd ondernomen – de enige keer in de Joodse historie – tot wederoprichting van de Centrale Hoge Raad, het Sanhedrin. Zonder succes evenwel.

Gebeden met betrekking tot Tsion

Maar in nog belangrijker mate zorgden de stille beden ervoor dat de gedachte aan Tsion en Jeruzalem niet uit hart en herinnering zou worden gerukt. Men denke slechts aan de treurgedichten van Juda Halevie uit de

12de eeuw, de Tsioniden die op de dag van de tempelverwoesting in de synagoge worden voorgedragen. Gedichten, die behoren tot de hoogste Hebreeuwse lyrische poëzie, waarin het verlangen naar het land nergens sterker wordt uitgebeeld. Bovendien richt zich de Jood in gebed drie maal daags naar de plaats, waar zijn heilighdom stond, aldus over de gehele wereld concentrische cirkels vormende met Tsion als middelpunt en hij vraagt: „Mogen onze ogen aanschouwen wanneer Gij terugkeert naar Tsion”. Op het Paasfeest wordt er om dauw gesmeekt en op het slotfeest om regen. Dauw en regen, de noodzakelijke factoren voor de vruchtbaarheid van het land van Israël.

Begrijpt ge nu, hoe diep de liefde en het heimwee in de ziel van het volk geworteld waren, zodat het tweeduizend jaar lang niet anders deed dan verlangen en bidden, dan dromen en leren, maar niet de kracht vond het verlangen in werkelijkheid om te zetten? Niet eerder dan nadat Theodor Herzl met zijn idee van de Joodse Staat weerklink vond in de harten van hen, die moede waren geworden van het hopen alleen.

Joods-nationaal streven

Niet zonder strijd schreed de Joods-nationale beweging voorwaarts. Daar kwam verzet. Voornamelijk van twee zijden. Van hen, die meenden daardoor de rechten te verspelen die in de emancipatie verworven waren.

Maar ook van de zijde van de zeer vromen die meenden, dat dit streven gericht was tegen de wil van God. Eerst moest de messias komen, dan pas zou het geoorloofd zijn de ballingen te verzamelen. Men heeft niet het recht – aldus de voorstanders van deze opinie – het einde der dagen kunstmatig dichterbij te brengen. Ook in Nederland deden al deze stromingen zich gelden en de interne strijd, die daarvan het gevolg was. Als U de Nederlandse Joodse pers van de laatste vijftig jaren zoudt nalezen, zoudt ge daarvan de echo kunnen beluisteren. Een strijd overigens, die nog niet is uitgestreden.

De politieke verschillen, die van het Zionisme het gevolg waren, veroorzaakten niet alleen onderlinge verdeeldheid, maar toch ook verdieping hunner ideologische grondslagen. Onder deze stromingen neemt de nationaal-religieuze, belichaamd in de Mizrachie-beweging, een merkwaardig uitzonderlijke plaats in. Beïnvloed door het Europese denken werd een Joods nationale religieuze conceptie niet begrepen, noch door de zeer vrome Jood, die slechts een religieus Jodendom zag, noch door de niet-religieuze, aan het Westen geassimileerde Zionist, die alleen een wereldlijk, seculair Jodendomsbeeld kent. Daardoor kwam hun de idee van de ene, op synthese berustende religieus-nationale levensbeschouwing als iets onnatuurlijks en tegenstrijdigs voor. Doch naar mijn mening vertegenwoordigt deze richting de essentie des Jodendoms, neergelegd in het oer-Jodendom, zoals wij het terugvinden in de

Schrift, tot ontwikkeling gebracht bij de Profeten, tot nieuwe bloei gekomen tijdens het bestaan van de tweede tempel, sluimerend in de tweeduizendjarige ballingschap en tot herleving gekomen juist in dit kritische uur van de Joodse geschiedenis.

OPPERRABBIJN A. SCHUSTER

HET ORTHODOXE
EN HET LIBERALE JODENDOM
(24 mei 1959)

Het onderwerp, dat ik vandaag voor U wil bespreken, heeft betrekking op de huidige religieuze verhoudingen onder de Joden. Vooraf is gegaan o.m. een beschouwing over de emancipatie als een keerpunt in de Joodse geschiedenis. En de vraag is nu: in hoeverre heeft de emancipatie invloed gehad op de godsdienstige levensgedragingen en opvattingen der Joden? Voordat ik hiertoe overga zou ik, ter vermijding van misverstanden, eerst enige feiten willen vaststellen.

Joodse Kerkgenootschappen in Nederland

In Nederland bestaan formeel drie Joodse kerkgenootschappen. Het Nederlands-Israëlitische, verdeeld over een aantal ressorten, omvattende diverse gemeenten met als grootste de Joodse Gemeente Amsterdam. Vervolgens het Portugees-Israëlitische en dan nog het Liberaal-Israëlitische Kerkgenootschap. Van de circa 22.000 in Nederland wonende Joden behoort verreweg de meerderheid tot het Nederlands Israëlitische Kerkgenootschap. De Nederlands-Israëlitische en Portugees-Israëlitische gemeenten hebben beide dezelfde

Jodendomsstructuur, een religieuze levensnorm, die in de wandeling orthodox genoemd wordt, maar die wij juist met de naam van het historische Jodendom kunnen betitelen. Zij beschikken over tal van instituten op allerlei gebied: synagogen, (in Amsterdam alleen al acht), scholen, een onderwijzersseminarium, culturele en sociale instellingen. Ondanks de gelijke geestelijke grondslag van deze beide kerkgenootschappen bleven de organisaties gescheiden ten gevolge van het verschil in herkomst en ritus. Dit laatste betreft vooral de uitspraak van het Hebreeuws. Bovendien klinkt in de Portugese synagoge een andere synagogale zang. Het zijn oude melodieën, die gelijken op die welke in de Katholieke kerk worden gehoord, terwijl de zang in de zg. Hoogduitse synagoge voor een deel door modernere motieven is beïnvloed.

De godsdienstige beleving blijft er echter dezelfde om. Vandaar dat er een voortdurende samenwerking is tussen beide organen. Zelfs de hoogste rabbinale instantie hier te lande, het Opperrabbinaat voor Nederland, wordt door de Opperrabbijnen der beide kerkgenootschappen gezamenlijk gevormd.

Het liberale Kerkgenootschap

Anders is het echter gesteld met het liberale kerkgenootschap. Nu zou ik in dit verband direct al niet meer van liberaal willen spreken. Want onder „liberaal” ver-

staat men hier gewoonlijk die Joden, die om welke reden ook niet of niet ten volle volgens de voorschriften des Jodendoms leven. Het zegt echter niets omtrent hun vrijzinnige opvatting in zake hun geloofsovertuiging. Mijn doel is evenwel te spreken over de verhouding historisch-Joods en vrijzinnig-Joods. Ik geef er daarom de voorkeur aan het laatste aan te duiden als reform-joods. Reform is nl. de naam, die deze richting in de loop van de negentiende eeuw in Duitschland zichzelf gaf.

Is het als legitiem-Joods te aanvaarden?

Wat houdt nu het historische van het reformistische Jodendom gescheiden? Zijn het beide legitieme richtingen binnen het Jodendom? Of plaatst het reformjodendom zich in feite buiten het Jodendom, ook al verklaart het nog zo plechtig dit niet te doen? De woordvoerder van de reform meent, dat de punten van overeenstemming groter en van essentiëler belang zijn dan datgene, waarvan het zich van de historische richting onderscheidt. Deze punten zijn o.a. het geloof in de enige God, het geloof in de openbaring Gods aan Israël, de leer van de al-vergevende liefde Gods, die van de mogelijkheid van de mens tot het goede, de opdracht tot de liefde voor de naaste en de gelijkheid van alle mensen geschapen naar Gods evenbeeld. Tot zover de reformistische zienswijze. Maar – zo vraag ik mij af – zijn deze, inderdaad uiterst belangrijke ideeën, de al-enige basis van het Jodendom,

het uitsluitende platform waarop zich Joden van alle richtingen kunnen verenigen? Is het niet in werkelijkheid zo, dat deze grondgedachten of het grootste deel daarvan het uitgangspunt vormen van iedere godsdienst? En zou men dan daarom de Christen, de Mohammedaan of de Boeddhist Jood kunnen noemen? Is het niet veeleer zo, dat altijd, door anderen en door ons zelf, het voorgeschreven levensgedrag als *de* norm van het Jodendom werd gezien? Dat b.v. de apostel Paulus juist door zich te distantiëren van de wet een nieuwe godsdienst schiep, het Christendom, een religie die toch nooit de identiteit met het Jodendom proclameerde? Ik kan thans niet alle uitingsvormen van de reform aan een analyse onderwerpen en zal mij dus tot enige voorbeelden moeten bepalen.

Sabbath

De Sabbath is iets anders dan de zondag. Dat weet iedere Jood, of hij er naar handelt of niet. De Sabbath-idee in de oer-Joodse zin is zo inherent aan het Jodendom, dat iedere andere toepassing dan de oorspronkelijk bedoelde, het wezen er van uitholt en het doet verkeren in een zondagsrust. Toen Israël de opdracht ontving van b.v.: „Gij zult geen vuur ontsteken in al Uw woonplaatsen op de Sabbathdag”, betekende dit: geen vuur, in welke vorm ook. Stelt men deze norm buiten werking, dan houdt de Sabbath op Sabbath te zijn.

Besnijdenis

Het tweede voorbeeld is de besnijdenis. Van hoe fundamentele betekenis deze rite voor het Jodendom is, getuigt reeds Spinoza. Overeenkomstig het Schriftwoord wordt het Joodse knaapje als het acht dagen oud is, door de besnijding in het verbond met God opgenomen. Ditzelfde geldt voor de proselyth, die om toelating tot het Jodendom vraagt. Welnu, die besnijdenis werd in de geschiedenis van de reform niet principieel geacht. Dat die nu wel verlangd wordt, doet aan het gestelde niets af. Zij is om andere redenen weder ingevoerd of behouden.

Huwelijkswetgeving

Het volgende voorbeeld: de huwelijkswetgeving. Welke plaats die in het bestel van het Jodendom inneemt en hoe die mede het voortbestaan van het Joodse volk verzekerde, is een gedachte, die waarlijk niet alleen het monopolie van het historische Jodendom is. En toch wordt zonder meer een streep gehaald b.v. door de echtscheidingsbepalingen. Met verstrekkende gevolgen. Immers dezelfde godsdienstcodex, die bepalingen treft omtrent de totstandkoming van een huwelijk, geeft aanwijzingen omtrent de ontbinding daarvan. Indien nu een huwelijk wel volgens de Joodse wet is voltrokken maar niet ontbonden, dan betekent dit, dat een tweede huwelijk als bigamie moet worden aangemerkt.

Ontstaan reformbeweging

Hoe is de reformbeweging ontstaan? In haar huidige vorm sluit zij aan bij de emancipatie en is daar een gevolg van. U hebt uit vorige lezingen kunnen vernemen hoe Joden, toen zij eenmaal gelijke rechten hadden ontvangen, alle typische Joodse wezenskenmerken trachtten uit te wissen om zo min mogelijk op te vallen. Tot deze reactie moet ook de zucht naar godsdiensthervorming worden gerekend. Op die wijze zijn tal van verschijnselen te verklaren. Zo b.v. ten aanzien van de synagogegebouw. Het typerende verschil tussen kerk en synagoge is, dat de centrale plaats in de kerk wordt ingenomen door het altaar dat vooraan in het kerkgebouw is opgericht, terwijl de kern van de synagogedienst door de voorlezing uit de wetsrol wordt gevormd, die geschiedt van een podium, dat in het midden van het bedehuis is geplaatst en waaromheen de zitplaatsen zijn gerangschikt. De reform nu wilde zich aan de niet-Joodse architectonische bedehuisinrichting assimileren en verplaatste dus het podium van het midden naar voren.

Een ander voorbeeld. Het bidkleed, het tallieth, werd in sommige reformkringen geheel afgeschaft. In andere wilde men het nog wel behouden, maar vond men het grote gestreepte kleed toch wel wat te Joods uitzien; dit moest derhalve worden gereduceerd tot een soort shawl om de hals. Als reden wordt opgegeven, dat het gaat om de afhangende draden aan de vier hoeken van het kleed,

en niet om het kleed zelf. Dat dit eerst later overdacht is, blijkt, als men het desbetreffende Schriftwoord leest dat luidt: „Draden zult ge U maken aan de vier hoeken van Uw kleed waarmee ge U *bedekt*.”

Opportunisme

De ideeën van de reform worden beheerst door opportunisme. De Schrift heeft daar een goede uitdrukking voor: „Wanneer gij (zo spreekt God) met Mij gaat als in toevalligheid”. Zo kon het gebeuren, dat eerst de gebeden om de herbouw van Jeruzalem en de terugkeer naar Tsion werden geschrapt, omdat men in Duitsland, de bakermat van de reform, de burgerlijke gelijkstelling vreesde te verliezen. Het behoeft geen betoog dat, toen dit een fantoom bleek te zijn, met hetzelfde gemak die gebeden weer werden ingelast. Dat is een van de redenen waarom de reformbeweging geen wortel kon schieten noch in de landen van Oost-Europa, waar de polsslag van het Joodse leven vóór de oorlog het sterkst klopte, noch nu in Israël, omdat dit streven terecht gevoeld werd als reine willekeur ten opzichte van het oorspronkelijk gegeven.

Autonoom

Het is voor velen een moeilijke zaak in God te geloven. Het is voor hen minstens even moeilijk te geloven,

dat de Godheid Zijn wil aan een heel volk van buiten af, dus heteronoom heeft geopenbaard. Dat weten we. Maar niet te aanvaarden is het, wanneer gepoogd wordt die ontkenning van de heteronome openbaring met het Jodendom te vereenzelvigen. Want zou het met het Jodendom aldus gesteld zijn, dan zou het nooit in deze zelfde vorm gedurende 35 eeuwen in wezen onveranderd zijn blijven bestaan, en dan zou het allang ten offer zijn gevallen aan alle mogelijke wereldbeschouwingen, waarmee het op zijn lange weg werd geconfronteerd. Het heeft altijd verzet geboden tegen de levensbeschouwingen van de tijd en heeft daarin zijn kracht en behoud gevonden. Zoals het Joodse volk in zich zelf een onvergankelijk karakter heeft ontdekt – want steeds gold het: Und dennoch sind wir da – zo weet het dit ook aanwezig in zijn ideeënleer belichaamd in zijn godsdienstcultuur. Een bewijs daarvan. Ergens in de uithoek van de wereld leefde eeuwenlang een Joodse stam vrijwel zonder contact met hun broeders elders. Ik bedoel de Jemenieten. Maar toen het contact tot stand kwam en de Jood uit Warschau of Wilna of Amsterdam zelfs de Jemenieten en hun godsdienst leerde kennen, zagen zij tot hun verbazing of misschien wel niet tot hun verbazing dat het diezelfde Joodse godsdienst was.

De weg van de meeste weerstand

Het Jodendom is geen lichtvaardige godsdienst. Het

vervult zijn belijders somwijlen met intense vreugde dan weer met diepe ernst en het legt hun verplichtingen op van ongemeen ingrijpende aard. Een oud jiddisch woord zegt: Es ist schwer zu sein ein Jid. En dan vraag ik: Heeft de reform werkelijk diepere vroomheid gebracht? Heeft zij een overtuiging geschonken, waarvoor de gelovige bereid is offers te brengen, het hoogste offer? Of anders gesteld: Is het in staat die geloofskracht te doen opbrengen? Het kan nauwelijks. Haar hele opzet is toch een gemakkelijk Jodendom te geven, een Jodendom dat vooral niet te lastig mag worden of conflicten scheppen. Is de Sabbath moeilijk te handhaven, geen nood, wij verlenen U wel absolutie en wij verklaren wel, dat die oude voorschriften hun geldigheid voor onze tijd verloren hebben. Brengt de spijswet ongemak met zich mee, geen zorg, we verklaren haar eenvoudig als niet meer passend in ons levensbeeld. De reform verwijt de z.g. rechtzinnigen, dat zij de religieuze handelingen in sleur verrichten. Dat is misschien bij sommigen wel zo. Maar wat staat daar tegenover! Dat zij altijd weer de mogelijkheid hebben terug te grijpen naar de bron, zich los te rukken uit de lethargie en zich bewust te worden, dat zij niet altijd zo handelden als het moest zijn. Juist dit bewustzijn schept weer de mogelijkheid tot regeneratie. Het leven bewijst, dat zij voor hun religie offerbereid zijn. Het kan ook moeilijk anders. Iedere stap die ze doen, ieder woord dat ze spreken is aan beperkingen onderhevig. De vrome Jood weet dat hij niet

alles mag zeggen, hij weet evenzeer dat hij niet alles mag eten. Hij weet ook dat er dagen zijn, waarop hij zijn lichaam er aan moet gewinnen helemaal geen voedsel tot zich te nemen om geheel rein voor God te staan. Hij weet dat hij niet alles mag doen waarnaar hij verlangt. Van boven af zijn hem tal van beperkingen opgelegd in een nauwsluitend levenssysteem. Daarin is hij in normale tijden goed getraind. En als de nood komt, dan heeft van de oudste tot de jongste tijden de historie aangetoond dat hij in staat is martelaar te zijn als het moest, dat hij niet in zielsellende onderging, dat hij alles kon aanvaarden zonder opstandig in verzet te komen tegen de Schepper van het al. Dat is de kracht van het historische Jodendom, dat juist nu in deze wereld van onzekerheid en dodelijke dreiging sterker om zich heen grijpt. Het historische Jodendom dat de enige voortzetting is van het Jodendom.

